

Олексій РОМАЗАНОВ

СОЦІАЛЬНА СУТНІСТЬ СТАТУСУ ПУБЛІЧНОГО СЛУЖБОВЦЯ

Постановка проблеми. Розпочата в Україні реформа публічної служби, яка має на меті наближення системи державного управління до європейських стандартів, її модернізацію і професіоналізацію, передбачає розробку та втілення комплексу заходів з повномасштабного введення в дію нової редакції Закону «Про державну службу», розробку та впровадження нової редакції Закону «Про службу в органах місцевого самоврядування», а також запровадження принципово нових механізмів управління публічною службою та її кадровим потенціалом. За таких умов великого значення набуває перегляд існуючих наукових доктрин, та розробка нової наукової бази, з урахуванням сучасних тенденцій функціонування публічної служби.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Шляхам реформування системи публічної служби в Україні свої роботи присвятили відомі вітчизняні вчені А. Авер'яненко, С. Дубенко, Т. Мотренко, Н. Нижник, О. Оболенський. Необхідність формування системної кадрової політики, суттєвих змін у підготовці та просуванні кадрів державної служби аналізується в роботах О. Воронька, Н. Гончарук, О. Дьоміна, В. Лугового, В. Князева, С. Серьогіна, О. Якубовського.

В той же час, одним з найважливіших аспектів концепції публічної служби, який потребує додаткового дослідження є питання статусу публічного службовця. Певне висвітлення зазначена тема отримала у роботах У. Ляхович, А. Рачинського, Н. Янюк, котрі звертали увагу переважно на правову складову статусу публічного службовця. Такий стан наукової розробки не відповідає сучасним вимогам публічного управління, оскільки не охоплює всього спектру питань, які розкривають сутність статусу публічного службовця, що зумовлює актуальність визначеної проблематики.

Метою статті є розкриття сутності поняття «статус публічного службовця», з'ясування його теоретичних витоків та визначення місця статусу публічного службовця в загальній концепції соціального статусу особистості.

Виклад основного матеріалу. Кодекс адміністративного судочинства України визначає публічну службу як «діяльність на державних політичних посадах, професійну діяльність суддів, прокурорів, військову службу, альтернативну (невійськову) службу, дипломатичну службу, іншу державну службу, службу в органах влади Автономної Республіки Крим, органах місцевого самоврядування» [7]. Тобто публічна служба визначається як особливий вид професійної діяльності, або професія. Враховуючи те, що державна служба та служба в органах місцевого самоврядування є складовими публічної служби, то резонансно вбачається збереження тенденції їх визначення за допомогою ознаки професійної діяльності. Закон України «Про державну службу» визначає, що державна служба є професійною діяльністю державних службовців з підготовки пропозицій щодо формування державної політики, забезпечення її реалізації та надання адміністративних послуг. Схожа дефініція присутня і в проекті Закону «Про службу в органах місцевого самоврядування». Так службу в органах місцевого самоврядування пропонується розуміти як професійну діяльність пов'язану з реалізацією визначених законом повноважень органів місцевого самоврядування, а також окремих повноважень органів виконавчої влади, наданих законом [10].

РОМАЗАНОВ

Олексій Сергійович,

аспірант кафедри публічного адміністрування та кадрової політики Харківського регіонального інституту державного управління Національної академії державного управління при Президенті України, м. Харків.

Анотація:

У статті розглянуто основні підходи до розуміння категорії соціального статусу, визначено місце статусу публічного службовця в системі соціальних статусів особистості.

Ключові слова: публічний службовець, соціальна стратифікація, соціальний статус, статус публічного службовця.

УДК 65

Слід зазначити, що поняття «публічний службовець» на даний момент ще не знайшло свого втілення в законодавстві. Дослідники найчастіше дотримуються точки зору, що «публічний службовець» розуміється як громадянин України, який займає посаду в державному органі або органі місцевого самоврядування, здійснює публічну діяльність на професійній основі і наділений повноваженнями щодо реалізації визначених завдань і функцій, Або як службовець, що займає посаду в державному органі або органі місцевого самоврядування [5].

Обіймання посади в органі державної влади або в органі місцевого самоврядування передбачає вступ особи у специфічні трудові правовідносини, пов'язані з набуттям особливого професійного становища, трудовими правами та обов'язками, із самим процесом праці, а також необхідністю виконання низки вимог зумовлених проходженням служби. За таких обставин особливу увагу слід приділити питанню регулювання статусу публічного службовця. Окремі положення зазначеного питання окреслені законодавством, але повністю не розкривають його сутності.

Поняття «статус» походить від лат. status – «положення», «стан» та зазвичай розуміється як положення людини в соціальній групі, суспільстві. Що в свою чергу вказує на неоднорідність, певну ієрархічність суспільства, та відмінність статусів індивідів між собою відповідно до займаного у суспільстві місця.

У науці існує багато концепцій спрямованих на пояснення існуючого у суспільстві розшарування – «соціальної стратифікації». Термін «стратифікація» (від латинського stratum – прошарок і facere – робити) був перейнятий з геології, де він означає вертикальне розшарування ґрунтових пластів. У соціології цей термін уперше був використаний П. Сорокіним для позначення диференціації певної сукупності людей (населення) на класи в ієрархічному ранзі. В сучасному ж розумінні, стратифікація – це визнання існування в суспільстві нерівності, вертикального розшарування, вищих та нижчих прошарків – страт. Страти – це великі сукупності людей, які різняться за своїм становищем у соціальній ієрархії суспільства [2, с. 157].

Слід зазначити, що існує велика кількість точок зору стосовно чинників завдяки яким відбувається процес соціального розшарування на різні страти.

Представники марксистської течії головним фактором розподілу суспільства на групи – класи, вважають економічний чинник. Виникнення антагоністичних класів: працівників та власників відбувається завдяки виникненню приватної власності.

М. Вебер в основу соціальної стратифікації покладає не лише майнову нерівність, як це робив К. Маркс, а ще й робить акцент на існуванні нерівності у статусі (престижі) та владі [14, с. 173]. Вебер зауважує, що майнове розшарування відбувається не тільки завдяки різній мірі володіння засобами виробництва, а й важливу роль відіграють професійні характеристики та досвід. За Вебером соціальна структура суспільства є багатовимірною системою, в якій положення кожної соціальної групи визначається за трьома критеріями, а саме багатством (усіма ресурсами які є джерелами доходів), престижем (соціальною репутацією (соціальним статусом) та владою (насамперед політичною).

Усі три складові пов'язані між собою, хоча цей зв'язок не можна назвати тісним.

Представники функціоналістської течії (Т. Парсонс) пов'язують соціальне розшарування з розподіленням соціальних функцій, які виконуються певними групами, спільнотами, соціальними класами. Градація важливості соціальних функцій та побудова їх ієрархії, в свою чергу, створює підстави для виникнення ієрархії соціальних груп та класів у відповідності до суспільної цінності функцій які вони виконують. Найважливішою вважається функція управління, яка створює необхідні умови для виконання решти функцій. Отже, група, яка виконує функцію управління – знаходиться на верхівці ієрархії.

Важливий внесок у формування теорії соціальної стратифікації зробив П. Сорокін, який виділяє чотири групи факторів, що виступають критерієм соціальної нерівності [12, с. 112]: 1) права і привілеї; 2) обов'язки і відповідальність; 3) соціальне багатство і злидні; 4) влада і вплив. П. Сорокін наголошував, що існує багато конкретних форм стратифікації, але три з них можна виділити як основні, а саме: економічну,

професійну, політичну [2, с. 166]. Американський соціолог Д. Граскі [3] за ціннісними (ресурсними) підставами виділяє такі основні стратифікаційні системи:

1. Економічна підстава (К.Маркс, Е.Райт). Визначає класи власників на землю, підприємства, професійну практику, бізнес, майно, людські ресурси і робочу силу.

2. Політична підстава (М. Вебер, Р. Дарендорф). Дозволяє виділити класи, що володіють владою в суспільстві, соціальних суспільностях, партіях, трудових колективах, сім'ях, а також харизматичних лідерів.

3. Культурна підстава (П. Бурдьє, П. Дімаджио). Розділяє класи за практиками високо статусного споживання, «хорошими манерами», привілейованим життєвим стилем.

4. Соціальна підстава (У. Урнер, Дж. Колеман). Обґрунтовує виділення класів за доступом до високо статусних соціальних мереж, «соціальних краваток», асоціацій і клубів, членства в громадських об'єднаннях.

5. Підстава досягнень (Е. Шилз, Д. Трейман). Звертає увагу на класи, що виділяються за престижем, «доброю репутацією», популярністю, пошаною, етнічною і релігійною «чистотою».

6. Цивільна підстава (Т. Маршалл, Р. Брубакер). Обґрунтовує класи з прав власності, контракту, права голосу, членства у виборних асамблеях, свободи асоціацій.

7. Людська підстава (К. Сваластога, Дж. Беккер). Розділяє класи за уміннями, спеціальними знаннями, досвідом і навичками роботи, формальною освітою, знаннями.

Науковці на пострадянському просторі пропонують власні системи критеріїв соціальної стратифікації. Так, на думку російського соціолога В. Ільїна, індикаторами соціальної стратифікації є: адміністративна та політична влада; наявність і обсяг капіталу як прояв економічної влади; обсяг особистого майна, що перебуває в споживанні (непродуктивного багатства); обсяг і характер доходів; моральна винагорода, престиж, вплив (духовна влада); умови праці (шкідливість для здоров'я, ризик для життя, ступінь комфортності робочого місця і т.ін.); перспективи для вертикальної висхідної соціальної мобільності; наявність і проведення вільного часу; задоволеність своїм статусом [14, с. 176].

С. Максєв серед критеріїв, на підставі яких відбувається соціальна стратифікація, виділяє наступні: значущість (вагомість у соціальному оточенні, що дає можливість претендувати на певні соціальні блага, добиватись їх); честь і слава (суспільна повага та престиж); знання/інформація (нерівність, пов'язана з рівнем знань, компетенції); багатство; адміністративна та політична влада [6, с. 34–35].

Але все ж таки найчастіше в якості основних критеріїв соціальної стратифікації застосовують наступні характеристики: дохід, як головний критерій стратифікації, а також рівень освіти, обсяг влади та престиж професії (роду занять). Таким чином окремі страти включають в себе осіб, що мають приблизно однакові доходи, владу, освіту і престиж [14, с. 176].

Складовою концепції соціальної стратифікації є теорія соціального статусу. Згідно з якою, соціальна нерівність – це нерівність статусів, що впливає зі здатності чи нездатності індивідів виконувати ту чи ту соціальну роль. Соціальним статусом вважається позиція окремої людини чи групи в суспільстві, яка визначається соціальними ознаками (матеріальне забезпечення, фах, кваліфікація, освіта, політичні можливості, тощо) і демографічними особливостями (стать, вік та ін.) [2, с. 167].

У соціальній антропології термін «соціальний статус» вперше використав англійський історик та юрист Г.Д. Мейну своїй праці «Давній закон» [1, с. 134], для означення сукупності прав і обов'язків індивіда чи соціальної групи, пов'язаної з виконанням певних соціальних ролей.

М.Вебер описує статус як престиж та повагу, якими люди наділяють особистість та її становище у суспільстві. Членство у «статусній групі», на його думку, пов'язане з почуттям винятковості. Терміном «статус» М.Вебер позначає реальні претензії на позитивні чи негативні привілеї щодо соціального престижу, який ґрунтується на одному або більшій кількості наступних критеріїв: 1) спосіб життя; 2) формальна освіта, яка полягає в практичному або теоретичному навчанні та засвоєнні відповідного способу життя; 3) престиж народження чи професії. Також необхідно зазначити, що

стратифікаційний статус може бути пов'язаний із класовим статусом різними способами [12, с. 112]. На думку М.Вебера, гроші та підприємницькі позиції не є умовами, які визначають статус, хоча можуть спонукати їх. Відсутність власності також не є самостійним приводом для виключення з певного статусу, хоча теж може сприяти цьому. Навпаки, соціальний статус частково або повністю може визначати класовий статус, хоча і не ідентичний йому.

У працях П.Сорокіна, статус постає як результат дії специфічних інституційних механізмів, котрі забезпечуються тестуванням, селекцією та розподілом членів суспільства відповідно до їх морально-психологічних, професійних та соціальних якостей на різних щаблях соціальної ієрархії. П.Сорокін вважає статус важливим чинником, що впливає на позицію людини в суспільстві та її приналежність до певних соціально-професійних груп. За його теорією, для визначення положення індивіда в соціальному просторі необхідно: по-перше, вказати відношення індивіда до певних груп; по-друге, виявити відношення між даними групами всередині соціальної спільноти; по-третє, визначити відношення цієї спільноти до інших спільнот, що складають людство. Також П.Сорокін вказує на присутність у суспільстві «вертикальної мобільності», тобто здатності індивідів переміщуватися в соціальній ієрархії догори або донизу з одного щабля на інший, за допомогою каналів соціальної циркуляції, роль яких виконують різні суспільні інститути. Найважливішими з переліку цих інститутів є: освіта; армія; церква; шлюб; професійні організації; організації по створенню матеріальних цінностей [12, с. 112].

Необхідно зазначити, що статус складається із сукупності економічного, політичного та професійного статусів. Професійна стратифікація детермінується, на думку П.Сорокіна, двома групами чинників. По-перше, певні професійні групи завжди знаходились нагорі соціальної ієрархії, а інші – в її нижчих прошарках. По-друге, стратифікація має місце всередині кожної професійної групи. Отже, сукупність цих груп, а також сукупність положень всередині кожної з них складають систему соціальних координат, що дозволяє визначити соціальне положення будь-якого індивіда.

Р.Лінтон пояснював «соціальну структуру» за допомогою розподілу її на становища, які займають окремі люди, члени суспільства. Він назвав такі місця статусами, і з того часу терміни «становище» та «статус» вживались як взаємозамішувані.

Т.Парсонс виділяє три групи ознак статусної позиції. Перша група формується з характеристик, котрими особа наділена від народження (етнічна належність, родинні зв'язки, фізичні та інтелектуальні особливості). Друга містить ознаки, які пов'язані з виконанням ролей. До неї входять різноманітні види професійно-трудової діяльності. Третю групу формують елементи «володіння», тобто власність, матеріальні і духовні цінності, привілеї [11, с. 308].

К.Таускі вважав, що при встановленні ієрархії позицій відбувається прийняття обмеженої альтернативи поведінки, що ініціюється носієм статусу. Статус розуміється тут в аспектах управлінської та владної сфер, а М.Фоллет тлумачить його як право використовувати владу. В організаційних теоріях Ф.Тейлора та його послідовників А.Файоля та Л.Урвіка статус розглядається як дистанція між керівником та підлеглими в адміністративній ієрархії організації.

Американський соціолог Р.Мертон розглядає структурне розміщення індивіда у системі соціальних відносин як його соціальний статус, який визначається як легітимна позиція у соціальній системі, що зайнята призначеними для цього індивідами [8, с. 57]. Кожен статус має три основних аспекти. «Нормативний аспект» – набір соціальних (загальноприйнятих) норм відносно необхідної поведінки індивіда відповідно до статусу. Аналогічно кожен соціальний статус має відповідний набір можливостей, ресурсів, доступних для індивіда. Це його «уможлиблюючий» аспект. Третім – «ідеальним» – аспектом статусу є те, що кожен статус має відповідний набір змодельованих переконань, поглядів, життєвих принципів, типових для певної групи індивідів.

Таким чином, поняття «соціальний статус» характеризує місце особистості в системі соціальних відносин, її діяльність в основних сферах життя, оцінку діяльності

особистості з боку суспільства, що може виражатися в певних якісних показниках (заробітна плата, премії, нагороди, звання, привілеї), а також самооцінку, котра може співпадати або не співпадати з оцінкою суспільства чи соціальної групи.

Статус передбачає, що кожен, хто претендує на включення до тієї, чи іншої страти повинен відповідати певним очікуванням та обмеженням на соціальну взаємодію.

Людина, може бути членом декількох груп та мати декілька статусів. Отже, кожну людину характеризує особливий статусний набір, тобто сукупність усіх займаних статусів. У всій множині статусів, які притаманні людині в системі соціальних зв'язків, особливе місце відведене генеральним (загальним) статусам. Першим є статус людини, її прав та обов'язків. Інший генеральний статус – статус члена даного суспільства, держави (громадянина). Генеральні статуси є фундаментом статусної позиції особистості. Інші статуси вважаються особливими, тобто такими, що характеризують конкретне суспільство.

У соціології поряд з поняттям соціального статусу існує поняття особистого статусу. Соціальний статус – це положення особи, яке вона автоматично займає як представник великої соціальної групи (професійної, класової, національної). Особистий статус – це положення, яке особа займає в малій (первинній) групі, в залежності від оцінки її індивідуальних якостей.

Статуси можуть бути формалізованими та неформалізованими, що залежить від того, в рамках формалізованих, чи неформалізованих соціальних інститутів виконується та чи інша соціальна функція. Статус публічного службовця є яскравим прикладом формалізованого статусу. Такий висновок ми можемо зробити через те, що прийняття, проходження, звільнення з публічної служби та майже всі ключові статусні характеристики, які пов'язані зі здійсненням професійної діяльності публічними службовцями мають високий рівень формалізації. Тобто вони знаходять своє закріплення у профільному законодавстві та уточнюються відповідними підзаконними актами.

За характером заняття виділяють природний та набутий статуси. Природний статус – це статус, в якому людина народжена або такий, що призначається їй через якийсь час. Тобто природним є таке положення у суспільстві, яке індивід не контролює чи займає незалежно від власної волі, бажань, зусиль.

Набутий (досягнутий) статус суттєво відрізняється від природного. Набутим статусом називають такий, що досягається індивідом завдяки власним зусиллям, бажанню, підготовці та вільному вибору. Набутий статус потребує самостійного рішення та самостійних дій. Чим динамічніше суспільство, тим більше в його соціальній структурі місць відведено для статусів, які можуть бути досягнуті. Чим більше таких статусів існує у суспільстві, тим більш демократичним воно вважається.

Статус публічного службовця не є природним статусом особи, оскільки він не досягається за фактом народження, не призначається людині через певний час. Отримання статусу публічного службовця є результатом здійснення цілого комплексу усвідомлених, послідовних дій спрямованих на досягнення запланованого результату у вигляді призначення на відповідну посаду.

Протягом свого життя індивід здобуває та втрачає статуси по мірі того, як розширює (або звужує) свою активність, влаштовується на роботу, просувається по службовій драбині, тощо. Н. Коваліско виділяє такі види статусів: 1) соціально-демографічні статуси; статуси за станом здоров'я; шлюбно-сімейно-родинні статуси; 2) соціальні статуси (економічний статус, політичний статус, професійний статус; 3) релігійні статуси; 4) територіальні статуси [6, с. 68].

Багатоманітність статусів не передбачає їх рівнозначності. Існує певна ієрархія статусів, що залежить від важливості соціального інституту, в рамках якого ці статуси сформовані. Отже в статусному наборі індивіда завжди виділяється головний статус (найбільш характерний для даної особи, за яким його виокремлює оточення, або з яким його ототожнюють). Головними статусами можуть вважатись ті статуси, яких людина дога сягає самостійно власними діями. Вчені зауважують, що підчас дослідження соціальної побудови сучасного суспільства особливого значення в процесі

формування особистості та соціальної структури набуває професійна соціалізація [13,с.45]. Тож поширеними є випадки коли як головний ідентифікується той статус особистості, що пов'язаний з працею, професією.

Професійний статус особи є статусом набутих, оскільки його досягнення відбувається за рахунок індивідуальних здібностей, вмінь, кваліфікації. Професійний статус не визначається приналежністю до певного соціального класу чи прошарку. Орієнтація на досягнення більш високого професійного статусу стимулює соціальну та професійну активність індивіда.

Т.Заславська застосовує наступні ознаки для характеристики професійного статусу особистості: основний рід діяльності, галузь зайнятості, сектор економіки, професійно-посадове становище, рівень освіти, самооцінка кваліфікації, рівень доходів [4,с. 10].

Статус публічного службовця є професійним статусом, оскільки публічна служба, в першу чергу, пов'язана з професійною діяльністю особи, яка обіймає посаду в органі публічної влади. Вступ на публічну службу відбувається за власною волею особи виконати усі необхідні умови та пройти встановлену в законодавстві процедуру. Обіймання посади публічного службовця передбачає наявність у кандидата необхідного рівня освіти, професійної кваліфікації та досвіду, а також відповідність особи іншим статусним критеріям, що висуваються до публічних службовців. Саме зайняття посади зумовлює отримання відповідного соціального (професійного) статусу. Відповідно до зайнятої посади визначається і конкретний зміст професійної діяльності.

Професійний статус визначає місце особи в системі соціальних відносин, з яким пов'язуються відповідні суспільно-рольові очікування. Статус (ранг) однієї професії / роботи, у порівнянні зі статусом (рангом) іншої залежить від можливості людини реалізувати певні цінності. В той же час рівень професіоналізму особистості не тільки обумовлює її положення в професійному співтоваристві, але й суттєво впливає на її соціальний статус взагалі, визначаючи його соціальний престиж.

Соціальний престиж професійного статусу пов'язаний з оцінкою положення відповідної групи, тобто з престижем професії. Він залежить від соціального контексту – домінуючої в суспільстві системи цінностей, від рівня розвитку культури суспільства. В постіндустріальному суспільстві однією з головних цінностей, які визначають престиж соціального статусу особистості є професіоналізм [13, с. 48].

Висновки з даного дослідження і перспективи подальших розвідок у даному напрямку. З наведеного вище можна зробити такі висновки. Поняття «статус публічного службовця» характеризує місце особистості в системі соціальних відносин, її професійну діяльність, самооцінку особистості та оцінку її з боку суспільства. Статус публічного службовця є соціально-професійним, набутих, формалізованим статусом особистості, оскільки він не є природним, а досягається індивідом на підставі самостійного рішення, завдяки власним зусиллям, бажанню, підготовці та вільному вибору. Підставою для отримання статусу публічного службовця є відповідність кандидата встановленим законодавством критеріям, а також проходження формалізованої процедури призначення на посаду органі державної влади чи місцевого самоврядування. Обіймання посади в органі публічної влади безпосередньо пов'язане з професійною діяльністю службовця, за виконання якої особа отримує грошову винагороду у вигляді заробітної плати.

Детермінація статусу публічного службовця у суспільстві відбувається за допомогою цілого комплексу критеріїв, який включає особливий характер професійної діяльності, права та обов'язки, що виникають у зв'язку із набуттям статусу, етичні орієнтири та цінності, необхідний рівень освіти та професійної компетентності, специфічні вимоги та обмеження, відповідальність та санкції, гарантії професійної діяльності, матеріальна винагорода, оцінка з боку суспільства, соціальний престиж та ін..

В той же час, слід зауважити, що спроби визначення статусної позиції публічних службовців в системі соціальної ієрархії приводять до суперечливих результатів. Так,

якщо за ознаками залучення до виконання суспільно важливих функцій та здійснення владних повноважень публічні службовці безумовно займають провідні позиції в соціальній структурі суспільства, то соціальний престиж статусу, матеріальне забезпечення та соціальні гарантії знаходяться на досить низькому рівні. В свою чергу, це є приводом виникнення статусних конфліктів та небажаних соціальних наслідків. Напрямки подальших наукових досліджень в цій сфері повинні бути спрямовані, в першу чергу, на вивчення причин виникнення таких розбіжностей та пошук шляхів усунення небажаних наслідків.

Література:

1. Борщ К. Особливості розуміння статусу і ролі у макро – і мікросоціології / К.Борщ // Психологія і суспільство. – 2009. – №3. – С. 134 – 138.
2. Дворецька Г. В. Соціологія: навч. посібник. [Вид. 2-ге, перероб. і доп.] / Г.В. Дворецька – К. : КНЕУ, 2002. – 472 с.
3. Єлагін В.П. Соціальна держава: проблеми соціально-класової стратифікації в розвинутих країнах світу [Електронний ресурс] / В.П.Єлагін // Теоретичні та прикладні питання державотворення. – 2008. – № 4. – Режим доступу: http://www.nbuv.gov.ua/e-journals/tppd/2008-4/R_1/09evprks.pdf
4. Заславская Т.И. Социокультурный аспект трансформации российского общества / Т.И. Заславская // Социологические исследования. – 2001. – № 4. –С. 2 – 11.
5. Карпа М. Теоретичні аспекти поняття публічний службовець / М.Карпа // Ефективність державного управління [Текст] : зб. наук. пр. Львівського регіонального інституту державного управління Національної академії державного управління при Президентові України. – Вип. 25 / за заг. ред. чл.-кор. НАН України В.С. Загорського, доц. А.В. Ліпенцева. — Львів : ЛРІДУ НАДУ, 2010. – С. 349-357.
6. Коваліско Н.В. Основи соціальної стратифікації: навч. посіб. / Н.В. Коваліско. – Л. : Магнолія 2006, 2007. – 328 с.
7. Кодекс адміністративного судочинства України [Електронний ресурс] : від 06.07.2005 р., № 2747-IV. – Режим доступу : <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/2747-15>
8. Невідома Я.Г. Соціальний статус: сутність, структура та чинники детермінації / Я.Г. Невідома // Вісник Київського національного університету імені Тараса Шевченка. Психологія. Педагогіка. Соціальна робота. – 2011. – № 2. – С. 56 – 59.
9. Про державну службу [Електронний ресурс] : Закон України від 17.11.2011 № 4050-VI – Режим доступу : <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/4050-17>
10. Проект Закону України «Про службу в органах місцевого самоврядування» реєстр. № 9673 від 11.01.2012 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb_n/webproc4_1?pf3511=42274
11. Филиппов А.А. Категория социального статуса в зарубежной и отечественной социологии / А.А. Филиппов // Вопросы современной науки и практики. Университет им. В.И. Вернадского. – 2012. –№1(37). – С. 306 – 313.
12. Фудорова О.М. Теорії соціального статусу: пізнавальні можливості і дослідницькі стратегії / О.М. Фудорова // Вісник Харківського національного університету імені В.Н. Каразіна. – 2009. – № 881. – С. 110 – 116.
13. Цвык В.А. Социально-профессиональный статус личности и престиж профессии / В.А. Цвык // Вестник Тюменского государственного университета. – 2009. – № 4. – С. 44 – 52.
14. Чуприна О.О. Проблеми соціальної нерівності у правовій, соціальній державі / О.О. Чуприна // Вісник Донецького національного університету економіки і торгівлі імені Михайла Туган-Барановського. Сер. : Гуманітарні науки. – 2011. – № 2. – С. 172 – 179.